

Postawa społeczeństwa polskiego wobec okupantów

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Film edukacyjny](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: *Głos wygnańców Polaków – fragmenty pieśni powstałej wśród zesłańców z 1940 r.*, [w:] *Wysiedlenia, wypędzenia i ucieczki 1939–1959. Atlas ziem Polski. Polacy, Żydzi, Niemcy, Ukraińcy*, red. G. Hryciuk, W. Sienkiewicz, Warszawa 2008, s. 47.
- Źródło: 14. Cytat za: Ryszard Marek Groński, *Satyra czasów okupacji*, „Polityka”.
- Źródło: Donos do gestapo w Warszawie (zachowano interpunkcję, ortografię i stylistykę oryginału), *Do Zarządu policji Niemieckiej Gestapo Warszawa ul. Al. Szucha 25*, [w:] R. Szuchta, P. Trojański, *Holokaust. Zrozumieć dlaczego*, Warszawa 2006, s. 233.

- Źródło: *Raport gen. Michała Tokarzewskiego-Karaszewicza dla gen. Kazimierza Sosnkowskiego o sytuacji na terenie okupacji radzieckiej z 11 III 1940 roku (fragment)*, [w:] , *Wiek XX w źródłach. Wybór tekstów źródłowych z propozycjami metodycznymi dla nauczycieli historii, studentów i uczniów*, oprac. M. Sobańska-Bondaruk, S.B. Bogusław Lenard, Warszawa 1998, s. 254.

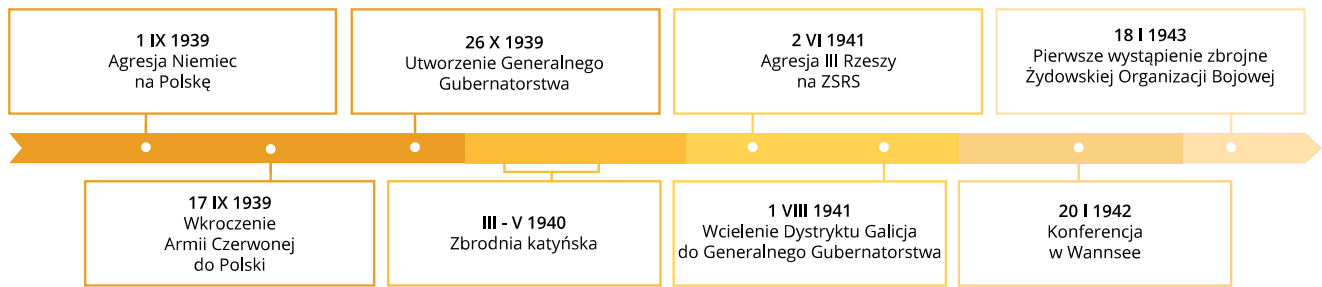
Postawa społeczeństwa polskiego wobec okupantów

Graffiti wykonane przez harcerzy z Organizacji Małego Sabotażu "Wawer", czerwiec 1943 roku.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Na skutek niemieckiego i sowieckiego podboju ziemie II Rzeczypospolitej znalazły się pod podwójną okupacją. Niemcy wcielili do Rzeszy tereny zachodnie i północne, w większości należące niegdyś do zaboru pruskiego. Miały one jak najszybciej utracić polski charakter. Na pozostałych terytoriach okupanci utworzyli w pełni podległą sobie jednostkę administracyjną: Generalne Gubernatorstwo, rezerwuar taniej siły roboczej.

Sowieci natomiast na zajętych przez siebie terytoriach przeprowadzili wybory. Wyłonione podczas głosowania samorządy ogłosiły wcielenie północno-wschodnich ziem dawnej Polski do Białoruskiej Republiki Sowieckiej, a południowo-wschodnich – do Ukraińskiej Republiki Sowieckiej. Teoretycznie autonomiczne republiki znalazły się pod faktyczną kontrolą totalitarnych władz w Moskwie. W wyniku agresji Trzeciej Rzeszy na ZSRS 22 czerwca 1941 r. również wschodnie obszary przedwojennej Rzeczypospolitej znalazły się pod okupacją niemiecką. Zdobywcy nie wcielili ich do Generalnego Gubernatorstwa, ale powołali tam nowe, całkowicie zależne od siebie komisariaty Rzeszy. W obliczu groźby wynarodowienia oraz masowego terroru ze strony dwóch reżimów totalitarnych Polacy zaczęli szukać różnych możliwości przetrwania.

Źródło: Contentplus.sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

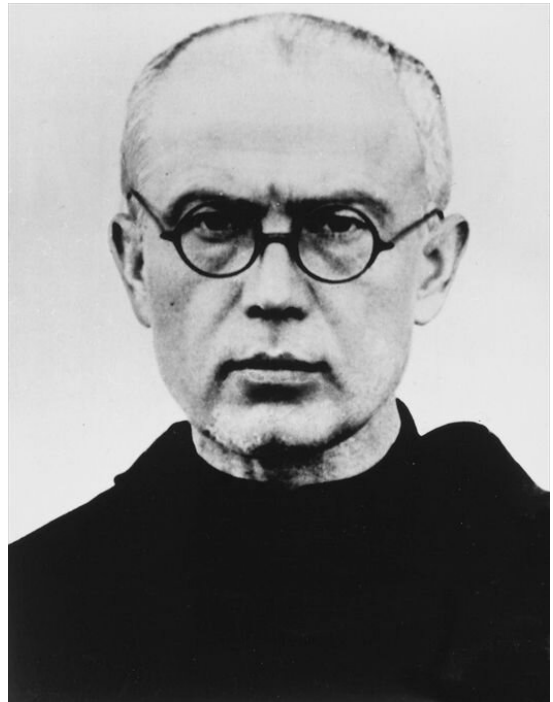
Twoje cele

- Wskażesz postawy bohaterskie, godne naśladowania i upamiętnienia, w czasach, gdy ceną odwagi bywało cierpienie lub nawet życie.
- Opór, przystosowanie, kolaboracja – podasz różne przykłady postaw Polaków wobec okupantów oraz wyjaśnisz ich przyczyny.
- Zrozumieć nie zawsze znaczy zaakceptować – nawiążesz do tej kwestii w odniesieniu do różnych postaw Polaków podczas okupacji.
- Wskażesz problemy czasów okupacji, które do dzisiaj budzą gorące spory wśród Polaków, Niemców i Żydów.

Opór, przystosowanie i kolaboracja

Wobec brutalnej polityki okupacyjnej Polacy mogli próbować stawiać wrogom opór, współpracować z okupantami lub też skoncentrować swoje wysiłki na przetrwaniu. W przypadku okupacji niemieckiej współpraca na poziomie instytucji była mało prawdopodobna, gdyż sami Niemcy o nią nie zabiegali. Nazistom nie zależało na tworzeniu polskich instytucji, formacji militarnych oraz autonomicznych władz. Wobec wszechobecnego terroru [kolaboracja](#) zdawała się także nie gwarantować korzyści. Jednocześnie silne Polskie Państwo Podziemne surowo tępiło wszelkie przejawy współpracy z Niemcami, w tym nawet chodzenie do kina czy kupowanie i czytanie polskojęzycznej [prasy „gadzinowej”](#), kontrolowanej przez Niemców. Działacze podziemia niepodległościowego zdecydowanie piętnowali również pracę dla kontrolowanych przez okupantów instytucji rozrywkowych, które szerzyły propagandę albo lekką, czy wręcz prymitywną, rozrywkę. Za formę współpracy z wrogiem uważano także podpisywanie niemieckiej listy narodowej, tzw. volkslisty. [Volksdeutsche](#), czyli osoby, które podpisywały volkslistę, traktowani byli przez okupantów za przynależnych do narodu niemieckiego lub zdalnych do germanizacji. Trzeba jednak zaznaczyć, że odmowa podpisania volkslisty groziła surowymi represjami, włącznie z karą śmierci.

Brak zorganizowanej kolaboracji nie wykluczał jednak współpracy z wrogiem

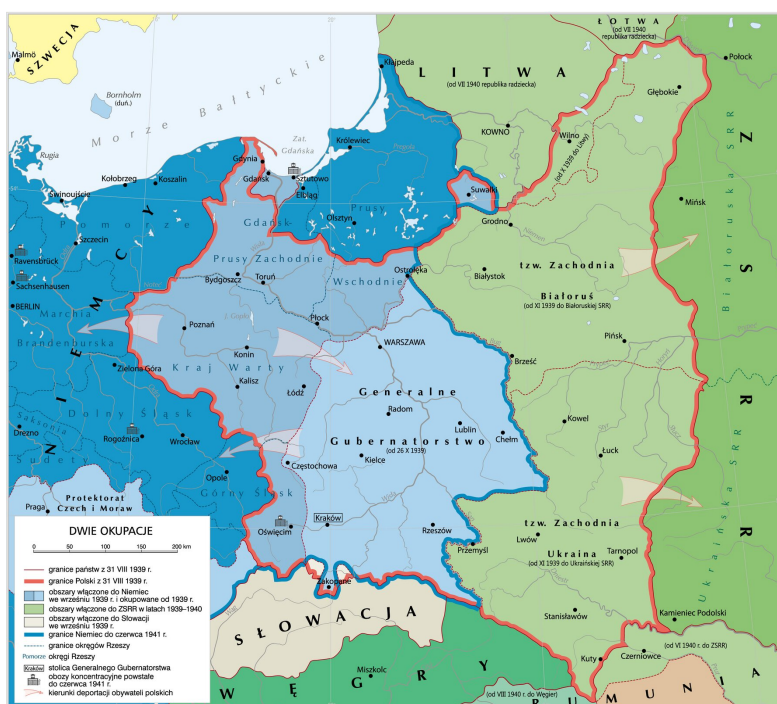

Maksymilian Maria Kolbe (1894–1941) urodził się w Zduńskiej Woli. Już w 1910 r. wstąpił do zakonu franciszkanów. Studiował początkowo w Krakowie, później w Rzymie, gdzie utworzył stowarzyszenie Rycerstwo Niepokalanej. Po powrocie do kraju założył pod Warszawą klasztor i wydawnictwo Niepokalanów. Następnie trzy lata spędził na misji w Japonii. Podczas okupacji został dwukrotnie aresztowany przez Niemców. Za drugim razem, w lutym 1941 r., trafił do obozu koncentracyjnego Auschwitz, gdzie pracował przy wyrębie drzew. Podczas apelu w obozie w lipcu 1941 r. dobrowolnie wybrał śmierć głodową w zamian za skazanego współwięźnia Franciszka Gajowniczka, który znalazł się w grupie dziesięciu osób skazanych na śmierć za ucieczkę z obozu jednego z osadzonych. Według relacji świadka, więźnia Auschwitz Michała Micherdzińskiego: O. „Maksymilian, mimo iż wiedział, jak Niemcy traktują polskich księży, nie bał się przyznać do swojego kapłaństwa. Panowała wtedy nieznośna cisza. Każda sekunda wydawała się trwać wieki. Wreszcie stało się coś, czego do dzisiaj nie mogą zrozumieć ani Niemcy, ani więźniowie. Kapitan SS, który zawsze zwracał się do więźniów przez wulgarne »ty«, zwrócił się do o. Maksymiliana per

przez jednostki, które współpracowały z niemiecką policją, denuncjując członków ruchu oporu i Żydów w nadziei na gratyfikacje pieniężne. Nazistom udało się także przekonać do współpracy nielicznych przedstawicieli niektórych grup regionalnych, np. uznanych przez Niemców za należących do rasy aryjskiej górali (*Goralenvolk*).

»pan«: – »Warum wollen Sie für ihn sterben?« (pol. Dlaczego pan chce umrzeć za niego?) O. Maksymilian odpowiedział: – »Er hat eine Frau und Kinder« (pol. On ma żonę i dzieci). Po chwili esesman powiedział: – »Gut« (pol. Dobrze)».

Źródło: Cytaty za: artykuł *Maksymilian Maria Kolbe*, Wikipedia.org, Wikimedia Commons, domena publiczna.

Polska pod okupacją niemiecką i sowiecką. Przypomnij sobie postanowienia terytorialne paktu Ribbentrop-Mołotow z 23 sierpnia 1939 r. Jakie zmiany w stosunku do tamtych ustaleń zaszły na mocy układu o współpracy i przyjaźni pomiędzy Rzeszą a ZSRR 28 września 1939 r.?

Źródło: Krystian Chariza i zespół, licencja: CC BY-SA 3.0.

Formy oporu wobec okupanta niemieckiego

Powszechna nędza, ciągły stres związany z zagrożeniem zdrowia i życia utrudniały lub wręcz uniemożliwiały działalność intelektualną i twórczą, a zaspokajanie najprostszych życiowych potrzeb pochłaniało mnóstwo energii i czasu. Mimo że w warunkach terroru większość Polaków była zmuszona skupić się głównie na tym, aby przeżyć, opór wobec okupantów przybierał charakter masowy. Szczególną jego formą było tworzenie się polskiego podziemia zbrojnego. Najczęściej przejawiał się on łamaniem nakazów i zakazów, bojkotem zarządzeń oraz uchylaniem się od współpracy. Pojawiła się również „propaganda szeptana”, krytykująca i ośmieszająca okupanta. Polacy starali się szkodzić wrogom, wykonując swoją pracę opieszale i niedbale. Mimo że Niemcy wprowadzili nakaz zatrudnienia oraz zwiększyli czas pracy, jej wydajność spadała. Na wsiach chłopci opóźniali

dostawy **kontyngentowe**, ukrywali zboże lub nawet palili zbiory, aby nie trafiły one w ręce okupantów.

Strona tytułowa „Biuletynu Informacyjnego” z 21 października 1943 r. Był to tygodnik (w czasie powstania dziennik) wydawany w Warszawie w latach 1939–1944, a w latach 1944–1945 w Krakowie. Średni nakład liczył 47 tys. egzemplarzy. Jaki charakter mają artykuły na stronie tytułowej?

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Niemcy surowo zakazali wydawania niezależnej prasy, ale to nie powstrzymało Polaków przed działaniem w podziemiu. Ważnymi przejawami oporu były nielegalny druk i kolportaż gazet. Rezultaty działań drukarzy i wydawców mogą imponować, np. jednorazowy nakład „Biuletynu Informacyjnego” Armii Krajowej sięgał 45 tys. egzemplarzy. W podziemiu podczas okupacji wydano także ok. 1,4 tys. książek. Na okres okupacji przypadły debiuty literackie tak ważnych artystów jak Krzysztof Kamil Baczyński i Tadeusz Gajcy. W podziemiu funkcjonowały teatry, odbywały się wystawy plastyczne oraz koncerty. Nauczyciele angażowali się w tajne nauczanie, niezwykle istotne wobec faktycznej likwidacji przez Niemców szkolnictwa polskiego na poziomie średnim i wyższym. Funkcjonowały wprawdzie szkoły powszechne, ale ich program ograniczał się do nauki czytania, pisania i prostych rachunków, czyli minimum niezbędnego w życiu robotnika fizycznego. Nie rozwijały znajomości świata ani kultury. W szczególności okupanci zabronili nauczać w nich historii, literatury polskiej, geografii i wychowania fizycznego. Nauka zakazanych przedmiotów odbywała się w ramach tzw. tajnych kompletów, czyli zajęć w domach uczniów lub nauczycieli albo podczas lekcji przedmiotów technicznych, np. szycia. W samym roku szkolnym 1940/1941 program szkoły powszechnej uzupełniało 62 tys. uczniów pod kierunkiem 3844 nauczycieli. Podobnie wyglądała organizacja nauczania w gimnazjach i liceach zawodowych. Natomiast nauka w liceach ogólnokształcących musiała odbywać się w warunkach domowych, w formie zakamuflowanych tajnych kompletów. Niewielkie grupy, które w nich uczestniczyły, oraz świadomość zagrożenia wpływały na utrzymanie wysokiego poziomu mobilizacji młodzieży oraz dobre wyniki

nauczania. Organizacją zajęć zajmowała się tajny Związek Nauczycielstwa Polskiego przy ścisłej współpracy z rodzicami uczniów. W podziemiu funkcjonowały nawet uczelnie wyższe, na przykład Uniwersytet Zachodni, utworzony przez wypędzonych z ziem wcielonych do Rzeszy polskich pracowników naukowych. Pod koniec okupacji w szkołach średnich uczyło się ponad 100 tysięcy młodzieży, a wiedzę na poziomie wyższym zdobyło kilka tysięcy studentów. Po wojnie uznawano wydane w ramach tajnego nauczania świadectwa, dyplomy i egzaminy.

Znak Polski Walczącej namalowany przez członka Szarych Szeregów Jana Bytnara ps. „Rudy” na pomniku Lotnika, plac Unii Lubelskiej w Warszawie, lipiec 1944 rok. Działaniem konspiracyjnym był także tzw. mały sabotaż, często stosowany przez ruch oporu. Polegał m.in. na pisaniu antyhitlerowskich haseł na murach, zrywaniu plakatów, czy ośmieszaniu zarządzeń okupanta. Za tego typu akty groziła kara śmierci. Wyjaśnij, dlaczego w lipcu 1944 roku nasilił się w Warszawie mały sabotaż.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Swastyka na szubienicy namalowana na budynku przy ul. Ligockiej w Warszawie. Wyjaśnij, z jakich powodów rysunek ten został zachowany do dziś.

Źródło: Adrian Grycuk, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0.

Polacy w obliczu niemieckiej zagłady Żydów

Zbrodnicza polityka hitlerowców na ziemiach okupowanych zakładała eksterminację narodu żydowskiego. Zgodnie z nazistowską, pseudonaukową teorią rasową okupanci traktowali Żydów jako “podludzi”, którym nie przysługiwały jakiekolwiek prawa. Niemcy od początku okupacji przystąpili do izolowania przedstawicieli tej mniejszości w pilnie strzeżonych dzielnicach miast – gettach. Proces ten trwał kilka miesięcy, a sposób ich oddzielenia od reszty miasta bywał różny. Na początku 1942 r. nazistowscy dygnitarze podczas konferencji w Wannsee 20 stycznia podjęli decyzję o tzw. ostatecznym rozwiązaniu kwestii żydowskiej (*Endlösung*). Akcja polegała na masowym i planowym mordowaniu społeczności żydowskiej w obozach zagłady zlokalizowanych głównie na terenach okupowanej Polski. Do obozów w Auschwitz, Sobiborze, Treblince czy Bełżcu trafiały transporty Żydów z całej okupowanej Europy. Jednocześnie hitlerowcy w niezwykle brutalny sposób przystąpili do likwidacji gett, również tych największych, w Warszawie czy w Łodzi. Ich mieszkańców naziści kierowali do obozów zagłady.

Część Polaków sprzeciwiała się niemieckim restrykcjom wobec ludności żydowskiej, choć początkowo w niewielkim stopniu. Wynikało to po części z przedwojennych nastrojów antysemickich umiejętnie podsycanych podczas okupacji przez hitlerowską propagandę. Warto pamiętać też, że na obszarach okupowanej Polski za wszelką pomoc okazaną Żydom groziła kara śmierci i odpowiedzialność zbiorowa, mimo tego niektórzy decydowali się ukrywać prześladowanych.

Nierzadko Polacy czuli się po prostu bezradni wobec dramatu żydowskich sąsiadów lub koncentrowali się przede wszystkim na własnym przetrwaniu. Wielu przyjęło obojętną postawę wobec Holocaustu w obawie przed represjami okupanta, niektórzy z nadzieją na wzbogacenie się kosztem prześladowanych. Z czasem jednak coraz bardziej tragiczny los Żydów zaczął budzić u części społeczeństwa polskiego współczucie. Opór wobec nieludzkich represji przybierał formy pomocy indywidualnej lub zorganizowanej.

Wiktoria Ulma z dziećmi. Na terenach okupowanej Polski Niemcy stosowali zasadę odpowiedzialności zbiorowej za udzielanie pomocy Żydom. Karą za każdą formę pomocy była śmierć. Podobne rozwiązanie funkcjonowało jedynie na obszarach okupowanej Ukrainy oraz Jugosławii. Ofiarami nazistowskich represji padła chłopska rodzina Ulmów z podkarpackiej miejscowości Markowa. 24 marca 1944 r. udzielający schronienia Żydom Ulmowie zostali zamordowani przez niemieckich żandarmów i funkcjonariuszy granatowej policji. O fakcie ukrywania Żydów przez rodzinę Ulmów doniósł Niemcom prawdopodobnie Polak, Włodzimierz Leś – granatowy policjant z Łańcuta.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Aktywnie na polu ratowania Żydów od zagłady działały instytucje kościelne. W akcję ukrywania żydowskich dzieci zaangażowało się 49 czynnych żeńskich zgromadzeń zakonnych (spośród 74) skupionych w ponad 200 klasztorach. W ten sposób udało się ocalić od zagłady 1200 dzieci. W ramach Państwa Podziemnego funkcjonowała [Rada Pomocy Żydom „Żegota”](#) (od jesieni 1943 r.), która zrzeszała różnorodne środowiska polskie i żydowskie. Polskie podziemie zdecydowanie potępiało i surowo karało przypadki grabieży mienia żydowskiego i [szmalcownictwa](#), czyli szantażowania lub wymuszania okupu na ukrywających się Żydach lub pomagającym im Polakach. Szmalcownicy i denuncjatorzy mimo wszystko nadal wykorzystywali tragedię narodu żydowskiego dla korzyści materialnych. Zdarzało się też, że Polacy czerpali różnorakie materialne korzyści z niemieckich represji wobec swoich żydowskich sąsiadów: przejmowali „pożydowskie” mienie, zajmowali opuszczone mieszkania, szmuglowali dla zarobku żywność do gett. Znanе są również przykłady udziału Polaków w masowych mordach na tle antysemickim, na przykład na Białostocczyźnie w samym 1941 r. doszło do ok. 30 wystąpień antyżydowskich. Represje wobec Żydów prowadziły także niektóre oddziały partyzanckie Narodowych Sił Zbrojnych odpowiedzialne za obławy na Żydów ukrywających się w lasach. Brutalna okupacja powodowała głęboką demoralizację. Ślepy, masowy terror potęgował obojętność na ludzkie dramaty. Te zbrodnie oraz bierność sporej części społeczeństwa polskiego

wobec dramatu Zagłady wciąż budzi ogromne emocje i spory dotyczące współwiny oraz współodpowiedzialności Polaków za Holocaust.

Pomnik upamiętniający Żydów zamordowanych 10 lipca 1941 r. przez polskich sąsiadów w miejscowości Jedwabne na Podlasiu. Wydana w 2000 r. książka Jana Tomasza Grossa *“Sąsiedzi”* dotycząca zbrodni w Jedwabnem wywołała w Polsce burzliwą dyskusję dotyczącą współodpowiedzialności, a nawet współudziału Polaków w zbrodniach Holocaustu. Śledztwo Instytutu Pamięci Narodowej potwierdziło odpowiedzialność Polaków za ten mord. Śledczy pieczętowiec odtworzyli przebieg wydarzeń z 10 lipca 1941 r.: „Od godzin rannych [...] rozpoczęto wypędzanie z domów ludności żydowskiej i gromadzenie jej na rynku miasteczka. Zgromadzonym kazano wyrwać trawę spomiędzy kamieni brukowych, którymi wyłożony był rynek. Dopuszczano się przy tym aktów gwałtu i przemocy wobec zgromadzonych. Dokonywali tego mieszkańcy Jedwabnego i okolic, narodowości polskiej [...]”. Grupa 40–50 Żydów została zamordowana „w nieustalony sposób”. Około 300 ludzi, w tym dzieci i niemowlęta, oprawcy spalili żywcem w jednej ze stodół znajdujących się w miasteczku. „Przyjąć można, że zbrodnia w Jedwabnem została dokonana z niemieckiej inspiracji”. Jednakże „wykonawcami tych zbrodni [...] byli polscy mieszkańcy Jedwabnego i okolic – mężczyźni w liczbie co najmniej 40”.

Źródło: ilustracja: Fotonews, Wikimedia Commons.

Cytat za: R. Szuchta, P. Trojański, *Holokaust. Zrozumieć dlaczego*, Warszawa 2006, s. 274–275, licencja: CC BY 3.0.

Czerwona okupacja

Podobnie jak pod okupacją niemiecką również na terenach kontrolowanych przez Sowietów Polacy mogli przyjąć taktykę przetrwania lub kolaboracji. Znacznie utrudnione było natomiast stawianie oporu. Sowietci na okupowanych przez siebie terytoriach prowadzili wobec Polaków politykę represji, która pod wieloma względami przypominała sytuację na terenach okupowanych przez Niemców. Władza sowiecka traktowała podejrzliwie spore grupy polskiego społeczeństwa: dawnych urzędników państwowych, wojskowych, inteligencję, zamożne mieszczaństwo i ziemiaństwo. Formą represji wobec

„wrogów ludu” oraz ich rodzin były masowe wywózki w głąb ZSRS. Sowieci dopuścili się także zbrodni na masową skalę, dokonując mordów na pojmanych w czasie kampanii wrześniowej polskich oficerach w Katyniu (wiosna 1940). Polakom pod okupacją sowiecką przyszło żyć w warunkach wzmożonej propagandy, powszechnej inwigilacji, terroru oraz trudności ekonomicznych wywołanych nieudolnym zarządzaniem oraz likwidacją własności prywatnej. Dlatego przyjęli oni głównie strategię przetrwania. Tym bardziej, że w przeciwieństwie do okupacji niemieckiej próby organizacji struktur polskiego państwa podziemnego napotykały tutaj ogromne trudności. Polakom przychodziło działać w otoczeniu nie zawsze przyjaźnie nastawionych do polskich dążeń niepodległościowych działaczy białoruskich i ukraińskich, którzy na ogół z satysfakcją przyjęli zjednoczenie Ukrainy i Białorusi pod sowieckimi rządami.

Uczestnicy wiecu na terenie polskich Kresów zajętych przez Sowieców (tzw. Zachodnia Białoruś), zdjęcie z 1939 roku. Manifestanci, reprezentujący niższe warstwy społeczne, trzymają plakat z napisem: „Niech żyją wielkie idee Marksa, Engelsa, Lenina, Stalina”. Takie demonstracje nie były spontaniczne, zazwyczaj organizowała je Komunistyczna Partia Białorusi. Sowieckiej propagandzie zależało na tym, aby ukazać entuzjazm mniejszości narodowych wobec zmiany granic. Jak myślisz, dlaczego?

Źródło: D.Chernov, Wikimedia Commons, tylko do użytku edukacyjnego.

“ Raport gen. Michała Tokarzewskiego-Karaszewicza dla gen. Kazimierza Sosnkowskiego o sytuacji na terenie okupacji radzieckiej z 11 III 1940 roku (fragment)

Bolszewicy masowo wszędzie angażują konfidentów; niestety należy przyznać, że sporo ludzi poszło na tę podłą służbę. Dlatego na terenach bolszewickich swobodna rozmowa jest wykluczona, chociaż

jest jeszcze daleko do stosunków panujących w Rosji. Oprócz agentów płatnych jest wielu donosicieli z amatorstwa – załatwiają dawne porachunki pisząc „donosy”, niestety jest tego dużo.

Źródło: Raport gen. Michała Tokarzewskiego-Karaszewicza dla gen. Kazimierza Sosnkowskiego o sytuacji na terenie okupacji radzieckiej z 11 III 1940 roku (fragment), [w:] , Wiek XX w źródłach. Wybór tekstów źródłowych z propozycjami metodycznymi dla nauczycieli historii, studentów i uczniów, oprac. M. Sobańska-Bondaruk, S.B. Bogusław Lenard, Warszawa 1998, s. 254.

Tak raportował gen. Michał Karaszewicz-Tokarzewski do gen. Kazimierza Sosnkowskiego o sytuacji na terenie okupacji sowieckiej w marcu 1940 roku. Podczas gdy okupanci niemieccy kierowali się ideologią rasistowską, Sowieci posługiwali się propagandowym hasłem równości wszystkich ludzi pracy, niezależnie od narodowości. Dlatego władza sowiecka tolerowała niektóre przejawy polskiej kultury, o ile tylko dały się one pogodzić z polityką partii komunistycznej i starała się wciągać do współpracy polskie elity „kresowe”. Sowieci pozwolili np., aby język polski w ograniczonym stopniu pozostał językiem wykładowym na wyższych uczelniach Lwowa. Polscy intelektualiści, którzy deklarowali lojalność względem nowych władz, mogli liczyć nawet na kierownicze stanowiska w administracji oraz instytucjach kultury. Niektórzy z nich szczerze sympatyzowali z komunizmem i wierzyli, że polityka Stalina zmierza do budowy lepszego świata, opartego na zasadach równości i sprawiedliwości społecznej. Do grona wybitnych polskich intelektualistów, którzy zgodnie z własnymi przekonaniami podjęli współpracę z komunistami, należeli chociażby dyrektor Ossolineum Jerzy Borejsza oraz pisarz Jerzy Putrament. Część przedwojennych elit lewicowych przeżyła jednak szok w konfrontacji z sowieckimi represjami i cenzurą.

Władysław Broniewski po aresztowaniu przez NKWD, 1940 r. Broniewski (1897–1962) był socjalistą od wczesnej młodości. Po zajęciu Lwowa przez ZSRS wciąż tworzył – pisał m.in. wiersze patriotyczne. W styczniu 1940 r., wraz z innymi literatami, został aresztowany przez NKWD. W maju 1940 r. przewieziono go z Lwowa do więzienia NKWD na moskiewskiej Łubiance. Po trzynastu miesiącach został wywieziony do Saratowa, a potem do Ałma Aty. Wolność odzyskał w sierpniu 1941 r., po amnestii będącej wynikiem układu Sikorski–

Majski.

Poszukaj informacji dotyczących tego, jak losy poety potoczyły się po wojnie.

Źródło: NKVD/Wikimedia Commons, domena publiczna.

Głębokie rozczarowanie praktyką rządów sowieckich przeżyli m.in. poeta Władysław Broniewski oraz pisarz i eseista Tadeusz Boy-Żeleński. W redagowanym przez polskich twórców czasopiśmie „Czerwony Sztandar” panował ciągły strach przed aresztowaniem i obawa o losy bliskich. Tego typu obawy były w pełni uzasadnione i najpewniej odgrywały rozstrzygającą rolę w podejmowaniu trudnych i bolesnych decyzji o współpracy z okupantem na polu kultury, ale także działalności samorządowej.

Skład narodowościowy rady miejskiej Lwowa wyłonionej w 1940 r. (w procentach)

Ukraińcy	53
Polacy	28
Rosjanie	14
Żydzi	4

Źródło: Robert Szuchta, *Pod okupacją sowiecką*, 02.09.2008, Rzeczpospolita.pl

Polecenie 1

Przyjrzyj się danym zamieszczonym w tabeli. Zwróć uwagę, że Polacy stanowili stosunkowo liczną (choć nie najliczniejszą) grupę reprezentowaną we władzach lokalnych Lwowa pod okupacją. Często powtarzające się podczas wojny oskarżenia o nadreprezentacji Żydów we władzach komunistycznych pod okupacją sowiecką nie znajdują w tym przypadku potwierdzenia, mimo że sporą część mieszkańców Lwowa stanowiła właśnie ludność żydowska.

Słownik

kolaborant

(z łac. *collaborare* – współpracować) osoba podejmująca dobrowolną współpracę z wrogiem

kontyngenty

obowiązkowe dostawy na rzecz państwa

NKWD

(*Narodnyj komissariat wnutriennich dzieł*, Ludowy Komisariat Spraw Wewnętrznych)
instytucja pełniąca funkcję policji politycznej w państwie sowieckim w latach 1934–1946
prasa gadzinowa, gadzinówka

(również pismo gadzinowe) pismo służące za pieniądze niecnej sprawie, korzystające z niegodziwych funduszy; prasa służącą rządowi zaborcy, okupanta czy systemu totalitarnego; powszechne w czasach okupacji niemieckiej i sowieckiej określenie polskojęzycznej prasy wydawanej przez administrację okupacyjną w Generalnym Gubernatorstwie oraz zachodnich obwodach ZSRS w miejsce zlikwidowanych polskich tytułów prasowych

Rada Pomocy Żydom „Żegota”

polska humanitarna organizacja podziemna działająca w latach 1942–1945, jako organ polskiego rządu na uchodźstwie; jej zadaniem było organizowanie pomocy dla Żydów w gettach oraz poza nimi; kryptonim „Żegota” nadała Radzie Zofia Kossak-Szczucka, czerpiąc z III cz. *Dziadów* Adama Mickiewicza, Żegota był w *Dziadach* epizodyczną postacią, więźniem opowiadającym o atmosferze strachu panującej na Litwie

szmalcownictwo

nazwa pochodząca z gwary złodziejskiej od słowa „szmalec”, czyli łapówka (później także ogólnie: pieniądze); w czasie niemieckiej okupacji ziem polskich szmalcownikami określano osoby szantażujące lub wymuszające okup na ukrywających się Żydach lub pomagających im Polakach

zbrodnia w Wawrze

egzekucja 107 cywilnych mieszkańców podwarszawskiej miejscowości Wawer dokonana przez okupanta niemieckiego 27 grudnia 1939 r.; pretekstem do mordu stała się śmierć dwóch podoficerów z niemieckiego batalionu budowlanego, zabitych w miejscowej karczmie przez dwóch miejscowych kryminalistów

volksdeutsch

(folksdojcz; pol. etniczny Niemiec) w okresie okupacji hitlerowskiej: osoba znajdująca się na liście ludzi pochodzenia niemieckiego (często rzekomego), na której obecność gwarantowała wiele przywilejów w stosunku do pozostałej ludności polskiej

Słowa kluczowe

Generalne Gubernatorstwo, Holocaust, konspiracja, okupacja, Polskie Państwo Podziemne, ruch oporu, sabotaż, sowietyzacja, Żegota, II wojna światowa, Polska pod okupacją, ziemie polskie pod okupacją

Bibliografia

Wiek XX w źródłach. Wybór tekstów źródłowych z propozycjami metodycznymi dla nauczycieli historii, studentów i uczniów, oprac. M. Sobańska-Bondaruk, S.B. Bogusław Lenard, Warszawa 1998.

Błoński J., *Biedni Polacy patrzą na getto*, Warszawa 2008.

R. Kaczmarek, *Historia Polski 1914–1989*, Warszawa 2010.

W. Roszkowski, *Historia Polski 1914–2015*, Warszawa 2019.

R. Szuchta, P. Trojański, *Holokaust. Zrozumieć dlaczego*, Warszawa 2006.

Film edukacyjny

Polecenie 1

Zapoznaj się z filmami i wykonaj kolejne polecenia.

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/D1AhUTLWH>

Nagranie filmowe dotyczące postawy społeczeństwa polskiego pod okupacją, część pierwsza.

Polecenie 2

Wyjaśnij, dlaczego doświadczenie okupacji niemieckiej z lat 1939-1945 zaskoczyło i zszokowało mieszkańców ziem polskich.

Twoja odpowiedź

Polecenie 3

Wymień kategorie, na jakie Niemcy podzielili polskie społeczeństwo. Wskaż te, które uznane były przez Polaków za zdradzieckie.

Twoja odpowiedź

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/D1AhUTLWH>

Nagranie filmowe dotyczące postawy społeczeństwa polskiego pod okupacją, część druga.

Polecenie 4

Scharakteryzuj typ kolaboracji, który wykształcił się na ziemiach polskich pod okupacją niemiecką. Podaj przykłady tej kolaboracji.

Twoja odpowiedź

Polecenie 5

Czy zgadzasz się z ekspertem, że dziś powinniśmy ostrożnie potępiać Polaków kolaborujących z Niemcami w czasie II wojny światowej? Odpowiedź uzasadnij. Podaj przynajmniej pięć argumentów.

Twoja odpowiedź

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Rozstrzygnij, które stwierdzenia odnoszą się do postaw Polaków pod okupacją sowiecką, które do sytuacji Polaków pod okupacją niemiecką, a które do sytuacji zarówno pod okupacją niemiecką, jak i sowiecką.

Okupacja sowiecka

Większość Polaków koncentrowała się na tym, aby przetrwać w warunkach terroru wprowadzonego przez okupantów.

Okupacja niemiecka

W podziemiu wydawano gazety, a prasa podziemna osiągała imponujące nakłady.

Okupacja niemiecka i sowiecka

Zdarzało się, że Polacy wstępowali w szeregi policji politycznej tworzonej przez okupantów.

Współpracę z okupantem władze Polskiego Państwa Podziemnego traktowały jako działanie niepatriotyczne i nieetyczne.

Polscy pracownicy naukowcy starali się kontynuować swoją działalność edukacyjną, tworząc struktury tajnego szkolnictwa wyższego.

Niektórzy intelektualiści polscy podejmowali pracę na kierowniczych stanowiskach w polskich instytucjach kultury tworzonych przez okupantów.

Wyjaśnij sens sformułowań zapisanych pogrubioną czcionką w poniższym tekście.

((Nie tylko powtarzane na ucho dowcipy pozwalały na zachowanie równowagi psychicznej, wiary w happy end. Dotyczy to również napisów pojawiających się na murach i parkanach. Jednym z pierwszych był dwuwiersz: „**Słoneczko wyżej, Sikorski bliżej**” i napisy na latarniach: „**Nur für Deutsche**”, podobizna żółwia – wezwanie do spowalniania lub markowania pracy dla Niemców. Nie brakowało też haseł instruktażowych: Chcesz umierać na suchoty, jedź do Niemiec na roboty! Oraz zapadających w pamięć charakterystyk: – **Kto ty jesteś?** – **Folksdojcz cwany.** – **Jaki znak twój?** – **Krzyż złamany.** – Kto cię stworzył? – Zawierucha. – Co cię czeka? – Gałąź sucha... Ryzyko wpadki było realne, mimo to autorzy napisów decydowali się na dłuższe teksty. Na cokole opustoszałym po pomniku Chopina w Łazienkach czyjaś ręka napisała: Nie wiem, kto i skąd, zabrał mnie stąd. Ale wiem, komu i dlaczego, zagram marsza żałobnego... Kim byli szaleńczo odważni grafficiarze? Bojownikami Organizacji Małego Sabotażu „Wawer”, komórki „N”, Komisji Propagandy Okręgu Warszawskiego AK (KOPR). Aktywność żołnierzy podziemia nie ograniczała się do malowania kotwic Polski Walczącej i karykatur Hitlera. Wyspecjalizowali się również w druku i kolportażu ulotek i wyklejanek na szybach, tak zwanych motylków. Motylki potępiały kolaborantów przypominając: „**Warszawskimi ulicami chodzą szkopy ze świniami**” [...], „**Za Wawer, Palmiry – zapłacie zbiry**” – czytamy na jednym z wielu motylków.

Źródło: 14.03.2012. Cytat za: Ryszard Marek Groński, *Satyra czasów okupacji*, „Polityka”.

„Słoneczko wyżej, Sikorski bliżej”

„Nur für Deutsche”

„Kto ty jesteś? – Folksdojcz cwany. – Jaki znak twój? – Krzyż złamany”

„Warszawskimi ulicami chodzą szkopy ze świniami”

„Za Wawer, Palmiry – zapłacie zbiry”

Ćwiczenie 3

Aby upamiętnić ludzi, którzy z narażeniem życia ratowali podczas wojny Żydów, Instytut Pamięci Męczenników i Bohaterów Holokaustu Yad Vashem ustanowił w 1953 r. medal Sprawiedliwy wśród Narodów Świata. Do końca 2002 r. 19 706 Sprawiedliwych odebrało zasłużone ordery. Poniższa mapa przedstawia wykaz Sprawiedliwych wśród Narodów Świata z podziałem na kraje europejskie. Porównaj liczby odznaczonych, a następnie wskaż zdania, z którymi się zgadzasz.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o. na podstawie R. Szuchta, P. Trojański, *Holokaust. Zrozumieć dlaczego*, Warszawa 2006, s. 231.

- ☐ Z mapy nie wynika, czy Sprawiedliwy narodowości polskiej, który w czasie wojny mieszkał na terenie dzisiejszej Litwy, a po wojnie wyemigrował do Niemiec, zaliczany jest do Polski, do Litwy czy do Niemiec.
- ☐ Na duże liczby Sprawiedliwych z Polski, Holandii i Francji mogła mieć wpływ spora liczba ludności żydowskiej w tych krajach.
- ☐ Mapa potwierdza, że Hiszpanie i Portugalczycy kolaborowali z okupantem niemieckim.
- ☐ Mapa świadczy o tym, że większość Polaków pomagała Żydom w czasie wojny.

((Donos do gestapo w Warszawie (zachowano interpunkcję, ortografię i stylistykę oryginału)

Do Zarządu policji Niemieckiej Gestapo Warszawa ul. Al. Szucha 25

Święta prawda Boję się podpisywać bo policja polska jak się dowiedziała to mnie zamordowałab sama

Wielce Szanowni Panowie,

W dniu 26 czerwca 1941 roku będąc na ulicy Ceglanej stając w domu przy tejże samej ulicy pod N 6 i 4 zauważyłem jak polscy policjanci pilnują żydowskiego Gietta które znajduje się na tej że ulicy. Nie dość że całe grupy ludzi podają Żydom rozmaite paczki tubołki mleko w butelkach, bochenki chleba, a nawet dostarczają większy szmugiel workami. Podjechał wózek rowerowy na którym było 6 worków kaszy czy mąki, przy tym wózku było 4 mężczyzn podjechali do parkanu od strony gdzie znajduje się dom firmy Ulrycha, Żydzi zaraz postawili stół a ci panowie którzy przywieźli te 6 worków podali Żydom przez parkan i spokojnie sobie z powrotem pojechali do ul. Żelaznej Za kilka minut przyjechał drugi wuzek na którym było 5 worków towaru i tą samą drogą poszedł do Żydów przez parkan, nie dość idzie wielki szmugiel, który jest dostarczany przez polaków, to co chwila przechodzą przez parkan rozmaite podejrzane osobistości. A ci panowie którzy wózkami dostarczają Żydom rozmaitej żywności, stale sobie siedzą w podejrzanej kawiarence na ul. Żelaznej N 55 piją sobie wódkę z polskimi policjantami. Zwróciłem się do jednego z policjantów i powiedziałem, że 3ch policjantów pilnuje, żeby nie szedł szmugiel a wy zamiast łapać szmuklerów to jeszcze ułatwiacie im. Zapamiętał numer tego policjanta 322. Proszę o sprawdzenie z jakiego komisariatu byli dyżurni dnia 26/41 pomiędzy godziną 8/9 rano. Polska policja nigdzie nie robi nic

tylko darmo pobiera pieniądze. Tych panów warto było dawno wysłać do Westfalii kopać węgiel to nie anonim a święta prawda jest.

Źródło: Donos do gestapo w Warszawie (zachowano interpunkcję, ortografię i stylistykę oryginału), *Do Zarządu policji Niemieckiej Gestapo Warszawa ul. Al. Szucha 25*, [w:] R. Szuchta, P. Trojański, *Holokaust. Zrozumieć dlaczego*, Warszawa 2006, s. 233.

Wskaż właściwe dokończenie zdania.

Donos jest świadectwem...

☐ kolaboracji.

☐ antysemityzmu.

☐ przystosowania.

☐ szmalcownictwa.

Oceń postawę autora donosu.

Ćwiczenie 5

Teksty mogą pełnić różne funkcje. Zaznacz fragmenty ulotki, które:

☐ informują o faktach ☐ oskarżają ☐ usprawiedliwiają ☐ polemizują ☐ prognozują

(Uwaga! Pamiętaj, żeby zaznaczać każde słowo osobno)

Fragment ulotki „Protest”

Tekst powstał w sierpniu 1942 r. z inicjatywy katolickiej organizacji Front Odrodzenia Polski, na początku likwidacji getta w Warszawie. Autorka tekstu Zofia Kossak-Szczucka była znaną publicystką katolicką. Ulotka została wydana w 5 tys. egzemplarzy.

„ W ghetcie warszawskim, za murem odcinającym od świata, kilkaset tysięcy skazańców czeka na śmierć [...]. To samo co w ghetcie warszawskim odbywa się od pół roku w stu mniejszych i większych miasteczkach i miastach polskich. Ogólna liczba zabitych Żydów przenosi już milion, a cyfra ta powiększa się z każdym dniem [...]. Świat patrzy na tę zbrodnię, straszliwszą niż wszystko co widziały dzieje – i milczy [...]. Tego milczenia dłużej tolerować nie można. Jakiegolwiek są jego pobudki – jest ono nikczemne. Kto milczy w obliczu mordy – staje się współnikiem mordercy. Kto nie potępia – ten przyzwala [...].

Nie chcemy być Piłatami. Nie mamy możliwości czynnie przeciwdziałać morderstwom niemieckim, nie możemy nic poradzić, nikogo uratować – lecz protestujemy z głębi serc przejętych litością, oburzeniem i grozą. Protestu tego domaga się od nas Bóg, Bóg, który nie pozwolił zabijać [...].

Protestujemy równocześnie jako Polacy. Nie wierzymy, by Polska odnieść mogła korzyść z okrucieństw niemieckich [...]. Wiemy [...], jak trujący bywa posiew zbrodni. Przymusowe uczestnictwo narodu polskiego w krwawym widowisku spełniającym się na ziemiach polskich może snadnie wyhodować zobojętnienie na krzywdę, sadyzm i ponad wszystko groźne przekonanie, że wolno mordować bliźnich bezkarnie.

Określ główną funkcję tego tekstu.

Oceń postawę twórców „Protestu”. Uzasadnij odpowiedź.

Przyporządkuj tytuły do odpowiednich tekstów źródłowych.

Tekst źródłowy	Tytuł
„Rząd Polski dowiedział się właśnie, że na obszarach polskich, zajętych czasowo przez ZSRR, ma się odbyć głosowanie ludności, celem stwierdzenia woli jej w sprawie przeniesienia tego obszaru do ZSRR. Rząd Polski niniejszym oświadcza, że głosowanie takie w obszarach pod okupacją wojskową jest sprzeczne z prawem międzynarodowym. Wobec tego Rząd Polski będzie uważał głosowanie takie za nieistniejące i nieważne.” Paryż, 21 października 1939	
„Więcej nie powróci tu kapitalista, więcej nie powróci tu żandarm, bo na straży naszych granic będzie stała Armia Czerwona. [...] Proletariat Związku Sowieckiego podał nam bratnią dłoń i wyzwolił proletariat Zachodniej Ukrainy i Zachodniej Białorusi. Łaska spłynęła na nas. Nie łaska boska, o którą prosiliśmy dziesiątki lat, nie ta łaska, która darzyła nas kryminałami, która darzyła nas piekłem, która darzyła nas niewolą, która darzyła nasze dzieci żebractwem, ale łaska proletariatu. Proletariatu Związku Sowieckiego. Na taką łaskę my może nie zasłużyliśmy?” Lwów, po 22 października 1939	
„Zleci NKWD ZSRR przeprowadzenie wysiedlenia wszystkich zamieszkałych na Zachodniej Białorusi i Zachodniej Ukrainie osadników wraz z rodzinami i wykorzystanie ich przy wyrębach lasów. [...] Najbardziej niebezpiecznych spośród wysiedlonych, co do których uzyska się materiały o ich antysowieckiej i kontrrewolucyjnej działalności w przeszłości lub obecnie, należy aresztować.” Moskwa, 5 grudnia 1939	

Tekst źródłowy	Tytuł
„Świtało już, kiedy furmanki dojechały do rampy kolejowej, gdzie stał transport kilkudziesięciu wagonów towarowych. Wszystkie wagony były koloru skrzepłej krwi. Zewsząd słychać było płacz i wołanie do Boga. [...] W wagonie zimno, ciemno, smród, na oczach wszystkich załatwiało się potrzeby fizjologiczne, trudno było oddychać od wyziewów. Minęły dwie doby. [...] Pociąg ruszył, zagwizdała przeraźliwie lokomotywa. Stukot kół pędzącego pociągu zagłuszył płacz i modlitwę ludzi. Pamiętam, że babcia i dziadek trzymali się mocno za ręce i patrzyli na siebie z rozpaczą. [...] Wszyscy odmawialiśmy Pod Twoją obronę uciekamy się..., połykając łzy. Jechała z nami bieda – wszy, pluskwy, choroby i śmierć.” Pińsk, 10 lutego 1940	
„Bolszewicy [...] włączają wszędzie i narzucają się, a przenosząc walkę na płaszczyznę socjalną, potrafili zjednać sobie pewną część społeczeństwa polskiego, głównie spośród młodzieży proletariackiej i pewnej części złamanej moralnie inteligencji. Przez swoje szkoły, instytucje, spółki, teatry i propagandę drukowanym słowem zatruwają oni mniej odporną część młodzieży i podważają podstawy jej wychowania. Systemem swych urządzeń biurokratycznych tak spętali społeczeństwo, że szersza praca przeciw bolszewizmowi jest uniemożliwiona. Wywiezienie kilkuset tysięcy Polaków do Azji i pobór kilku roczników młodzieży męskiej do wojska znacznie przerzedził szeregi tych, którzy mogliby stanowić materiał ludzki dla organizacji.” Warszawa, 1 kwietnia 1941	

Relacja deportowanej – Aurelii Raszkiewicz

Gen. Stefan Rowecki (komendant główny podległego Naczelnemu Wodzowi Związku Walki Zbrojnej) w meldunku

Z oświadczenia Rządu Polskiego na Uchodźstwie, przedstawionego państwowi alianckim

Z przemówienia Polaka, aktywisty sowieckiego, podczas obrad Zgromadzenia Ludowego Zachodniej Ukrainy

Z uchwały Rady Komisarzy Ludowych ZSRR

Źródło: Artykuł *Brutalne początki okupacji Kresów Wschodnich przez ZSRR*, oprac. Marta Markowska, Ośrodek Karta oraz tygodnik „Polityka”.

Zapoznaj się z tekstem i odpowiedz na pytania.

“ Głos wygnańców Polaków – fragmenty pieśni powstałej wśród zesłańców z 1940 r.

Ojczyzno nasza, ziemio ukochana –
1939 roku cała krwią zalana
Niedość że Polskę na pół rozebrali
Ale jeszcze Polaków na Sybir wygnali
10 luty będziemy pamiętali,
Gdy sowieci przyszli, tośmy jeszcze spali
I nasze dzieci na sanie wsadzili
Następnie do głównej stacji nas pozwozili
O straszna chwila i straszna godzina
Rodzonych bólów, swoich zapomina
Ale nam owe nie zapomnieć chwile
Gdy nas w wagony
Jak w trumnę wsadzili
O żegnaj Polsko! Żegnaj chato miła
O żegnaj ziemio, która nas karmiła
[...]
4 dni Polską ziemią my jechali
Choćmy ją tylko przez szparę żegnali
Na piąty dzień sowiecka maszyna syknęła
Jakby każdego sztyletem kolnęła
Mijają doby, tygodnie mijają
A nam raz na dobę
Chleb i wodę dają
Mijamy Rosję góry Urala
I tak jedziemy i dalej i dalej [...]
4 marca syknęła maszyna sowiecka

I znów inny inny transport się zaczyna
Jedziemy autem, potem saniami
[...]
Dzieci zamrożnięte z sani wypadali
Dziś w syberyjskie lasy przyjechali
Słoneczko złote, smutnie nas witało
Gdy do baraku rano zaglądało.

Źródło: *Głos wygnańców Polaków – fragmenty pieśni powstałej wśród zesłańców z 1940 r.*, [w:] *Wysiedlenia, wypędzenia i ucieczki 1939–1959. Atlas ziem Polski. Polacy, Żydzi, Niemcy, Ukraińcy*, red. G. Hryciuk, W. Sienkiewicz, Warszawa 2008, s. 47.

Rozstrzygnij i uzasadnij jednym zdaniem, czy poniższy tekst jest wyrazem...

☐ patriotyzmu.

☐ rozpacz.

☐ buntu.

☐ rezygnacji.

☐ pogardy dla okupantów.

Uzasadnienie

Zapisz w czterech punktach opisany w źródle przebieg deportacji Polaków z Kresów. Zwróć uwagę na warunki, w jakich odbywały się przesiedlenia.

1

2

3

4

Ćwiczenie 8

Czy obawy Zofii Kossak-Szczuckiej wyrażone w zdaniu „Przymusowe uczestnictwo narodu polskiego w krwawym widowisku spełniającym się na ziemiach polskich może snadnie wyhodować zobojętnienie na krzywdę, sadyzm i ponad wszystko groźne przekonanie, że wolno mordować bliźnich bezkarnie” się sprawdziły. Uzasadnij odpowiedź.

Twoja odpowiedź

Dla nauczyciela

Autor: Marcin Sawicki

Przedmiot: Historia

Temat: Postawa społeczeństwa polskiego wobec okupantów

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

Zakres podstawowy

XLVIII. Polska pod okupacją niemiecką i sowiecką. Uczeń:

6) charakteryzuje postawy polskiego społeczeństwa wobec polityki okupantów oraz wymienia przykłady heroizmu Polaków, w tym: Witolda Pileckiego, Maksymiliana Marii Kolbego;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie.

Cele operacyjne:

Uczeń:

- wskazuje przykłady różnych postaw Polaków pod dwiema okupacjami;
- wyjaśnia motywy, które za nimi stały;
- ocenia różne postawy Polaków podczas okupacji;
- wymienia najważniejsze i najbardziej kontrowersyjne zagadnienia dotyczące postaw Polaków podczas okupacji.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm;
- lekcja odwrócona.

Metody i techniki nauczania:

- rozmowa nauczająca z wykorzystaniem ćwiczeń interaktywnych;
- analiza materiału źródłowego (porównawcza);
- dyskusja.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

Uczniowie powinni przypomnieć sobie temat dotyczący polityki okupacyjnej Niemiec i ZSRS na ziemiach polskich.

Faza wstępna:

1. Nauczyciel wyświetla na tablicy uczniom temat lekcji „Postawa społeczeństwa polskiego wobec okupantów”, nawiązując do zagadnień opisanych w sekcji „Wprowadzenie”. Omawia cele lekcji, przedstawia kryteria sukcesu.
2. Nauczyciel poleca jednemu z uczniów, aby krótko zreferował informacje, które uczniowie mieli powtórzyć przed lekcją. Uczeń wskazuje podobieństwa i różnice w polityce okupacyjnej Niemiec i ZSRS. W razie potrzeby nauczyciel uzupełnia wypowiedź ucznia i udziela informacji zwrotnej.

Faza realizacyjna:

1. Nauczyciel wyświetla lub zapisuje na tablicy zagadnienia: kwestia żydowska, sprawa nauki/szkolnictwa, brak swobód politycznych, cenzura i propaganda, trudności z wyżywieniem i zaopatrzeniem. Następnie uczniowie proponują, jakie strategie i postawy mogli przyjąć Polacy wobec tych problemów. Propozycje uczniowskie powinny uwzględniać trzy opcje: współpracę z okupantem, postawę bierną lub opór.
2. Praca z tekstem do lekcji. Uczniowie w cztero-, pięcioosobowych grupach szukają odpowiedzi, jakie strategie rzeczywiście przyjmowali Polacy. Jedna osoba z wylosowanej grupy przedstawia pracę zespołu, nauczyciel udziela uczniom informacji zwrotnej.

3. Wykład nauczyciela na temat postaw Polaków wobec okupantów sowieckich.
4. Praca z multimedium (film edukacyjny) poprzedzona uwagą nauczyciela, że szczególnie trudną kwestią w relacjach polsko-żydowskich, ale także sporach między Polakami, jest stosunek społeczeństwa polskiego do zagłady Żydów. Następnie prosi uczniów o zapoznanie się z poleceniami do multimedium i odtwarza pierwszy film.
5. Prowadzący poleca wybranemu uczniowi, aby przeczytał polecenie 3: „Wymień kategorie, na jakie Niemcy podzielili polskie społeczeństwo. Wskaż te, które uznane były przez Polaków za zdradzieckie”. Uczniowie pracują w parach, wybrana dwójka uczniowska przedstawia propozycję odpowiedzi, a pozostali uczniowie ustosunkowują się do niej.
6. W kolejnym kroku prowadzący odtwarza drugi z filmów i prosi, aby uczniowie – nadal w parach – wykonali polecenie nr 5: „Czy zgadzasz się z ekspertem, że dziś powinniśmy ostrożnie potępiać Polaków kolaborujących z Niemcami w czasie II wojny światowej? Odpowiedź uzasadnij. Podaj przynajmniej pięć argumentów”. Nauczyciel zaprasza ich do krótkiej dyskusji na temat proponowanych przez nich argumentów.

Faza podsumowująca:

1. W ramach podsumowania uczniowie starają się rozstrzygnąć, która z postaw Polaków wobec okupacji niemieckiej i sowieckiej wydaje im się:
 - skuteczniejsza, jeśli chodzi o szanse przeżycia,
 - najwłaściwsza pod względem etycznym,
 - patriotyczna.

Uczniowie uzasadniają swoje opinie.

2. Nauczyciel rozdaje uczniom ankietę ewaluacyjną z oceną lekcji, pracy własnej ucznia oraz pracy klasy (proponowane pytania ankiety – poniżej).

Praca domowa:

1. Wykonaj ćwiczenie 8 z sekcji „Sprawdź się”: „Czy obawy Zofii Kossak-Szczuckiej wyrażone w zdaniu »Przymusowe uczestnictwo narodu polskiego w krwawym widowisku spełniającym się na ziemiach polskich może snadnie wyhodować zubożenie na krzywdę, sadyzm i ponad wszystko groźne przekonanie, że wolno mordować bliźnich bezkarnie« się sprawdziły? Uzasadnij odpowiedź”.

Materiały pomocnicze:

Błoński J., *Biedni Polacy patrzą na getto*, Warszawa 2008.

Kaczmarek R., *Historia Polski 1914–1989*, Warszawa 2010.

Roszkowski W., *Historia Polski 1914–2015*, Warszawa 2019.

Szuchta R., Trojański P., *Holokaust. Zrozumieć dlaczego*, Warszawa 2006.

Wskazówki metodyczne:

Uczniowie na podstawie filmów przygotowują prezentację multimedialną będącą podsumowaniem lekcji.

Przykładowa ankieta ewaluacyjna

Odpowiedz na pytania:

1. Co na zajęciach było dla ciebie ważne i ciekawe?

- Ważne:
- Ciekawe:

2. Co było łatwe, a co trudne?

- Łatwe:
- Trudne:

3. Jakie było twoje zaangażowanie podczas lekcji?

4. Jak oceniasz swoją pracę w grupie – za co byłeś/aś odpowiedzialny/a?

5. Jak oceniasz pracę swojej grupy?

6. Jakie było zaangażowanie pozostałych grup?